

*А.С. Токарська, д-р юрид. наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проведено аналіз особливостей теорії і практики міжкультурної комунікації на основі різних парадигм її оцінок у правовій та психолінгвістичній науках з метою визначення змісту і ролі вербальних та невербальних засобів міжкультурної комунікації щодо забезпечення громадського порядку під час проведення масових (у т. ч. спортивних) заходів. Крім цього, актуалізовано характерні риси правової міжкультурної комунікації, спрямовані на підвищення професійного рівня міжособистісного спілкування працівників правоохоронних органів під час проведення в Україні Євро – 2012.

Ключові слова: правова міжкультурна комунікація, міжособистісне спілкування.

Актуальність дослідження. Практика міжособистісних, масових міжкультурних взаємозв'язків у нинішніх умовах контактування із зовнішнім світом неможлива без належних практичних навичок ведення правової міжкультурної комунікації, що особливо актуалізується напередодні проведення в Україні Євро-2012.

Своєрідний дефіцит у практичних працівників у галузі ідентифікації і використання інформації із вербальних та невербальних міжкультурних джерел обмежує їхні професійні можливості. Як справедливо зазначають дослідники Я. Комісарова та В. Семенов, на жаль, часто прогалини у знаннях компенсуються завдяки «інтуїції», життєвого досвіду, звичних побутових уявлень або даних, які могли бути взяті у сумнівних публікаціях. Відтак гостро постає питання про необхідність одержання спеціалістами у галузі юриспруденції як загальних відомостей про особливості невербальної (та вербальної міжкультурної – А.Т.) комунікації при розкритті злочинів, так і практичних навичок використання одержаних знань [4, с. 57-58].

Отже, **метою** статті є аналіз особливостей теорії і практики міжкультурної комунікації на основі різних парадигм її оцінок у правовій та психолінгвістичній науках з метою визначення змісту і ролі вербальних та невербальних засобів міжкультурної комунікації щодо забезпечення громадського порядку під час проведення масових (у т. ч. спортивних) заходів.

За твердженням дослідників, практичне використання інформації, вираженої у невербальній комунікації, передбачає наявність у співробітників відповідних знань і навичок, що стосуються можливих способів її одержання. Напередодні Євро-2012 настає реальна потреба і можливість освоєння вербальної і невербальної міжкультурної комунікації як державною мовою, так і іншими світовими мовами.

Правова міжкультурна комунікація ґрунтується на теоретичних та методологічних положеннях правової аксіології, правової антропології та правової герменевтики, етносоціолінгвістичних засадах. В її основі – норми вітчизняного та міжнародного права, норми літературного юридмовлення і універсальні закони комунікації та етнокультурних відмінностей.

Сенс правової комунікації – основа якісно нових відносин: між державою і системою суспільних органів; між правоохоронними органами і громадянами. Вищезгадані властивості значною мірою об'єктивуються, доповнюють і розвивають міжкультурну практику правової комунікації.

Правова комунікація, як і комунікація загалом, – це соціальний процес, що являє собою єдність технічної, семантичної і прагматичної складових: технічний аспект комунікації пов'язує із процесами передачі інформації відповідними каналами; семантичний – відображає передачу і прийняття інформації, включаючи її розуміння одержувачем; прагматичний враховує вплив прийнятої інформації на поведінку одержувача та ефективність використання цієї інформації [4, с. 24].

За визначенням Ф. Бацевича, міжкультурна комунікація є особливим типом культури, який характеризується взаємодією національних культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування. Результативність правової міжкультурної комунікації досягається рівнем юридичної компетенції мовця [1, с. 144].

Міжкультурна, міжнаціональна правова комунікація – це складний процес проблемної взаємодії особистостей, що ґрунтується на поважанні прав людини та основних свобод усіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії у конкретному часовому й просторовому вимірі [7, с. 32-33].

Філософсько-правове та соціоетнолінгвістичне осмислення правової міжкультурної, як і міжнародно-правової комунікації, на жаль, не набуло особливого поширення в історії науки. Фактично до XVIII ст. не існувало досліджень щодо ведення міжкультурної комунікації. Першою стала праця французького дослідника Франсуа де Кальєра «Про способи ведення перемовин із государями» (1714).

Важливим етапом у дослідженні перемовних процесів були 50-70-ті рр. XX ст. Хоча, як твердить дослідник міжнародних перемовин, лише в останні двадцять років їхнє вивчення було поставлено «на систематичну наукову основу». Більше трьох тисяч наукових досліджень належить американським ученим [7, с. 4-5].

До праць міжкультурного комунікативного спрямування умовно можна віднести дослідження перемовного процесу.

Серед них: загальнотеоретичні, що вивчають закономірності ведення перемовин: довідкові видання неприкладного характеру; праці психологічного спрямування, що вивчають принципи і психологічні аспекти взаємовідносин учасників перемовин [7, с. 32-33].

Щонайменше у згаданому спектрі досліджень налічується сучасних праць філософсько-правового та юридико-лінгвістичного спрямування.

Дослідження комунікативного акту представлені працями в галузі символічного інтеракціоналізму (праці Дж. Міда), трансактного аналізу (Е. Берн), соціальної перцепції (А. Бодальов, Г. Андреева, А. Харац і ін.), соціального впливу і влади (Картрайт, Танненбаум, Тибо, Келлі і ін.), діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин (О. Петровський та ін.), дослідження діалогічності свідомості (М. Бахтін, В. Біблер, А. Харац і ін.).

Максими ціннісного осмислення феномену комунікатора у міжкультурній взаємодії актуалізовані осмисленням «відкриття» людиною власного Я (І. Кон); самооцінкою особистості (М. Неймарк, О. Ліпкіна та ін.); моральною саморегуляцією поведінки (С. Якобсон); вивченням конфліктних смислів (В. Столін, Ю. Пилипеченко); побудовою системи самовідносин, розробленою В. Століним. Узагальненням особистісних характеристик як характеристик суб'єкта спілкування доведено неможливість комунікації без ідеальної репрезентованості (відображеності) людини у житті інших людей (В. Петровський). У вітчизняній лінгвістичній науці величезним є внесок Ф. Бацевича, філософській – С. Єрмоленка, у філософсько-правовій – С. Максименка, Ю. Оборотова, П. Рабіновича та ін.

Запропоновані різноматематичні моделі комунікації (Геральд, Лассуелл, Р. Бреддік, Клод Шеннон, М. Дефльор, Ж.-М. Котре, К. Санне, Й. Боровик, Б. ван Каалі та ін.). Для міжнародно-правової комунікації найбільш адаптованою є видозмінена М. Дефльором модель Шеннона-Уівера, яка на пріоритетні позиції ставить проблему співвідношення двох смислових значень – первісного повідомлення, відісланого «джерелом», і «перцептивного» повідомлення, що надходить до адресата. Суть комунікації вказані дослідники трактують як результат досягнення відповідності між вихідним і кінцевим «значенням» [3, с. 33].

У науковій літературі знаходимо різні визначення терміну «спілкування». «Великий глумачний словник сучасної української мови» пояснює спілкування як «взаємні стосунки; діловий дружній зв'язок» [2, с. 1172], «Філософський словник» трактує цей термін як: «тип відносин, що характеризується ставленням партнерів один до одного як до істот, наділених ознаками суб'єктивності» [8, с. 603].

Процес міжкультурного спілкування значною мірою є репрезентатором справедливості, рівноправності, додержання прав і свобод людини і громадянина, ефективності дій, настрою (позитивного чи негативного) людей та ін.

Етнокультурна парадигма суспільного розвитку має глибокий гуманістичний зміст і по-особливому впливає на сутність правової міжкультурної комунікації, оскільки покликана забезпечувати рівність прав та можливостей людей різних національностей в етнокультурному та загальнокультурному полі їхніх інтересів. Результативними є – знання з етнокультурознавства через призму зіставного аналізу, які значно розширюють традиційну модель сприйняття міжетнічних відносин і правової міжкультурної комунікації через залучення до глибокого аналізу комунікативного вияву етнокультурних особливостей, що мають безпосередній вихід у соціально-духовну практику [6, с. 176].

Такий культурологічно-правовий підхід до міжкультурної комунікації, з одного боку, дає змогу пояснити поведінку суб'єктів права через соціальну диференціацію суспільства, культурні цінності та правила комунікативної поведінки. З іншого – етико-етнічні норми, що багато в чому є єдиними для суспільства і водночас певною мірою відмінні для різних національностей та соціальних груп, визначають їхню ментальну свідомість та реальну поведінку. Тим більше, що кожний феномен у культурі може набувати характеру етнічності. Культурно-правові чинники суттєво впливають на самі міжетнічні відносини. Водночас саме культурні кордони, соціально-культурна дистанція є важливим елементом у розумінні ступеня близькості чи свосвідності відмін, змін у взаємодії різних народів, специфіки взаємної адаптації у процесі міжкультурної комунікації, правової взаємодії та ідентифікації суб'єктів.

Етноспецифічні риси культури, під якими розуміються ментальні ознаки культури, складаються історично у процесі пристосування певного соціокультурного суспільства до умов існування, створення стійкої моделі міжособистісної взаємодії. Вони передаються від покоління до покоління з допомогою механізму традицій та підтримуються за рахунок колективної реалізації соціокультурного стереотипу існування соціуму. Етнокультурний вияв безпосередньо впливає на реалізацію правил, законів і норм правової міжкультурної комунікації.

Застосування традиційних тактичних прийомів діагностики комунікативно-діяльного стану суб'єктів видається не завжди результативним. У зв'язку з цим увагу вчених приваблюють методи одержання значущої інформації по невербальних каналах комунікації [4, с. 3].

Переважно поверхневі дослідження вербальної, а особливо – невербальної комунікації – поки що не відіграють ролі значущих методів одержання криміналістично і процесуально потрібної інформації. Виправданість комплексного підходу до координації зусиль спеціалістів різних галузей знань права у поєднанні із психоетнолінгвістичними та комунікативними дасть можливість оптимізувати ідентифікацію складних процесів правової міжкультурної комунікації під час проведення слідчих та профілактичних заходів.

Однією з характерних ознак міжкультурної комунікації є те, що 1) її учасники у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії, які відрізняються від тих, котрими вони користуються під час спілкування всередині однієї культури. Також важливим чинником міжкультурної комунікації є 2) усвідомлення взаємної «культурної чужинності» її учасників.

Проблема порозуміння у правовій міжкультурній парадигмі постає через призму проблем «інтерпретації та осмислення результатів духовної діяльності людей різних культур і різних епох, їхньої взаємодії і взаємозбагачення». Тому дослідники [5] розглядають «розуміння» – як «категорію культури, яка виражає цілісно-смыслову сторону людського буття, духовну спільність життя людей, історичний зв'язок поколінь і епох». «Розуміння» вчені трактують як «мудрість людського розуму», що походить із осмислення сутності людської культури, утверджує цілісність людського світосприйняття, що долає обмеженість тих чи інших форм пізнання». Відтак комунікативна раціональність синтезує людську свідомість як єдність пізнавального, емоційного, комунікативного сприйняття Іншості. При цьому акцент дослідників робиться на єдності світосприйняття, цілісності світу [5, с. 346-347].

Пізнавальна діяльність часто зводиться до розміщення чужих думок і «ніби чужих слів», що пояснюється його діалогічною природою. Сутність гуманітарного мислення – це «завжди стенограма діалогу особливого виду: складні взаємовідносини тексту (предмет вивчення і обміркування) та створеного контексту (питального, заперечувального і т. п.), в якому реалізується пізнавальна і оцінна думка... Це зустріч двох текстів: готового і створеного реагуючого тексту, – відповідно, зустріч двох суб'єктів...» [5, с. 282].

Іншими словами, дух, свідомість, мислення людини постає у формі текстів у мовно-знаковому вираженні. Текст як безпосередня дійсність (дійсність думки і переживань) був визначений М. Бахтінім. Тексти являють собою деяку форму емпіричної реальності, вони структуровані, піддаються механічному відтворенню. Хоча вони «речі» особливого виду, їм властиве значення, смисл, цінність. У цьому дослідники О. Коршунов, В. Мантатов бачать суть, хоча вона не вичерпує всього змісту поняття «текст» [5, с. 284], якому перш за все властива знаковість, відмежованість, структурність, тематична єдність.

Знаковість правового дискурсу полягає у фіксації певними символами, засобами мови визначеного контекстом змісту. Відмежованість тексту виявляється у його протиставленні всім «матеріально втіленим знакам», які не входять до його складу, всім структурам із невиділеними ознаками меж «і безмежності їх мовленнєвих текстів». Структурність, притаманна тексту, зводиться до внутрішньої його організації, яка перетворює його у структурне ціле. Тематична єдність і структурність тексту мають тісний зв'язок, а тому «тема, тобто єдиний смисл, виражений у всій його структурі» [5, с. 285].

Р. Барт визначає текст «як будь-який уривок мовлення, що являє собою єдність з погляду змісту, який передається із вторинними комунікативними цілями і має відповідно до цілей внутрішню організацію, причому пов'язаний з іншими культурними факторами, ніж ті, що відносяться до власне мовних» [5, с. 286]. Будь-яка іншомовна лексема набуває нового змісту, оскільки розглядається через призму функціонування всіх компонентів правової комунікації.

Отже, із наведених міркувань можна зробити висновок про те, що вказані ознаки комунікації якнайповніше характеризують парадигму проблемних (правових) взаємозв'язків, цілеспрямовано координованих, зокрема, правовою взаємодією. Відтак сутність міжкультурної комунікації зводиться до вмілої побудови тексту за допомогою лексичних засобів, які презентують особистість мовця-комунікатора.

Список літератури:

1. **Бацевич Ф.С.** Міжкультурна комунікація: Довідник. – Львів, 2007. – 141 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. **Климанська Л.Д.** Соціально-комунікативні технології в політиці: таємниці політичної кухні: Монографія. – Львів: Вид-во націон. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – 332 с.
4. **Комиссарова Я.В.** Особенности невербальной коммуникации в ходе расследования преступлений / Я.В. Комиссарова, В.В. Семенов. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2004. – 224 с.
5. **Коршунов А.М.** Диалектика социального познания / А.М. Коршунов, В.В. Мантатов. – М.: Политиздат, 1988. – 382 с.
6. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, Є.М. Моисєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – Поліцейський менеджмент: історія та сучасність. – 1192 с.
7. **Спэнгл М.** Переговоры. Решение проблем в разном контексте / М. Спэнгл, М. Айзенхарт // Пер. с англ. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2009. – 592 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К., 2002. – 744 с.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье исследованы особенности теории и практики межкультурной коммуникации на основе различных парадигм ее оценок в правовой и психолингвистических науках с целью определения содержания и роли вербальных и невербальных средств межкультурной коммуникации по обеспечению общественного порядка при проведении массовых (в т.ч. спортивных) мероприятий. Кроме этого, актуализированы характерные черты правовой межкультурной коммуникации, направленные на повышение профессионального уровня межличностного общения работников правоохранительных органов во время проведения в Украине Евро – 2012.

Ключевые слова: правовая межкультурная коммуникация, межличностное общение

A. Tokarska

PECULIARITIES OF LEGAL INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article deals with peculiarities of theory and practice of intercultural communication on the basis of different paradigms of its evaluation in legal and psycholinguistic sciences with the aim of definition of content and role of verbal and nonverbal means of intercultural communication concerning забезпечення громадського порядку during проведення масових (у т. ч. спортивних) заходів. Besides some features of legal intercultural communication used for improving the professional level of mutual communication of law enforcement workers during EVRO-2012 are analysed in the article as well.

Key words: legal intercultural communication, mutual communication.

